

УДК: 811:378.4–057.4

Шестакова С.О.,

Сумський національний аграрний університет

**Мовленнєва компетентність як важлива складова комунікативної
компетентності юриста**

Shestakova S.O.

Sumy National Agrarian University

**Speech Competence as an Important Component of a Lawyer's
Communicative Competence**

Анотація

У статті доводиться важливість сформованої мовленнєвої компетентності, яка є запорукою успіху у професії юриста. Уточнюється зміст понять «мовна компетентність», «мовленнєва компетентність» та їх місце в системі загальних компетентностей підготовки фахівця-юриста. Зроблено спробу визначити, які лінгвістичні складові містить ця категорія «комунікативна компетентність» як одна з найважливіших професійно значущих характеристик майбутнього спеціаліста.

Abstract

The importance of speech competence as a key to a success in the legal profession has been proved in the article. The content of the concepts of “linguistic competence”, “speech competence” and their place in the system of general competences of specialist-lawyer training had been clarified. An attempt has been made to determine what linguistic components the category of “communicative competence” contains as one of the most important professionally significant characteristics of a future specialist.

Ключові слова: компетентності, мовна компетентність, мовленнєва компетентність, комунікативна компетентність, загальні компетентності.

Key words: competence, language com

Постановка проблеми в загальному вигляді. Діяльність сучасного юриста спрямована на подолання соціальних суперечностей, задоволення особистих і суспільних потреб та інтересів, вирішення завдань і виконання функцій, пов'язаних із суспільством та державою в цілому. Зміни в економічній та політичній системі нашої країни зумовили той факт, що основою забезпечення діяльності підприємств, установ та організацій різних форм власності стало законодавство.

Не викликає заперечень, що професійні дії юриста є певним запобіжним механізмом, який захищає суб'єкти держави від фінансових та економічних проблем. Соціальна детермінація юридичної діяльності поширюється на всі спеціалізації: адвоката, суддю, прокурора, слідчого, нотаріуса тощо. За своєю багатоплановістю юридична професія не має собі рівних. Юристу доводиться не тільки оперувати законом, але й роз'яснювати, пояснювати, доводити, переконувати, спростовувати, заперечувати, а значить він повинен уміти використовувати спеціальні (зокрема й мовні) прийоми впливу на людей, які дозволять йому досягнути мети з мінімальними витратами енергії та часу.

Проте сьогоднішня ситуація в системі вищої юридичної освіти поки що не відповідає високому соціальному статусу діяльності юриста. З огляду на це, вважаємо актуальним звернути увагу на одну з найважливіших компетентностей юриста – мовленнєву компетентність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти дослідження лінгвістичних компетентностей відображені в наукових працях таких відомих українських та зарубіжних дослідників, як К. Баєва, Л. Баландіна, Л. Башманівська, Л. Горобець, І. Жукова, Г. Кірова, Г. Кузнецова, І. Ланова, Н. Лопатинська, Т. Магомедова, Л. Мацько, В. Нищета, Н. Павлова, М. Снегирьова, А. Таова та інших.

Проте, незважаючи на наявність численних досліджень і рекомендацій, що містяться в них, високий рівень сформованості мовленнєвої та комунікативної компетентностей демонструють далеко не всі представники юридичної професії.

Формулювання цілей дослідження. Метою нашої роботи є дослідження змісту поняття «мовленнєва компетентність» та його місця в системі загальних компетентцій

Виклад основного матеріалу дослідження. Приєднання України до Болонського процесу актуалізувало компетентнісний підхід, що, у свою чергу, змушує сьогодні працювати по-новому систему вищої процесійної освіти.

Високі вимоги, які сьогодні суспільство висуває до юристів, – це перш за все компетенції, сформовані в них у процесі навчання в університеті. У чинному Стандарті вищої освіти (далі – Стандарт) список компетентностей випускника складається із 3 груп: інтегровані, загальні та спеціальні. Базовими компетентностями, які формують загальний імідж випускника вузу, є загальні компетенції. На важливість формування цих компетентностей вказує М. Г. Синякова, зазначаючи, що професійні компетентності непостійні внаслідок застарівання теоретичних знань (особливо це характерно для юридичної сфери, яка тривалий час перебуває у стані реформування), у той час як загальні компетентності людина проносить через усе життя, вибудовуючи на цій підставі свій новий професійний імідж [1].

У Стандарті зазначено, що здобувач вищої освіти ступеня вищої освіти бакалавр зі спеціальності 081 «Право» повинен продемонструвати, крім соціально-гуманітарної ерудованості і дослідницьких умінь, володіння такими компетентностями, як «10. Вільно спілкуватися державною та іноземною мовами як усно, так і письмово, правильно вживаючи правничу термінологію. 11. Володіти базовими навичками риторики. 12. Доносити до респондента матеріал з певної проблематики доступно і зрозуміло. 13. Пояснювати характер певних подій та процесів з розумінням професійного та суспільного контексту». Щодо правозастосування, то випускник повинен: «22. Готувати проекти необхідних актів застосування права відповідно до правового висновку зробленого у різних правових ситуаціях. 23. Надавати консультації щодо можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів у різних правових ситуаціях» [2].

Виходячи з компетентнісної моделі підготовки фахівців, можна стверджувати, що вимоги до професійної освіти сьогодні перетворюються на своєрідні «пакети компетентностей», оскільки в юристів оцінюються переважно не самі по собі знання, а здатність виконувати певні функції. Проте слід зауважити, що компетентнісний підхід не применшує значення знань, акцентуючи при цьому увагу на ефективному їх використанні. Безумовно, ці компетентності не існують відокремлено. Реалізувати спеціальні та інтегративні компетентності можна лише у словесних формах. Так, адвокат або прокурор досягають професійної мети у процесі активної мовленнєвої комунікації, завдяки чому виграють або програють процес. У промовах прокурора чи адвоката повинно бути моральне обґрунтування своєї позиції, аналіз і оцінка доказів, а саме мовлення повинно бути точним, чітким і лаконічним. Тобто професія юриста передбачає широку мовленнєву практику, яка полягає у використанні точних словесних виражень правових понять і категорій та пов'язана з підготовкою значної кількості правових документів, передаванням і отриманням інформації в усній формі. З огляду на це саме мовленнєві навички є головним інструментом юридичної діяльності. Праворозуміння, правозастосування, правотворення, професійна комунікація потребують мови і знаходять практичне застосування в мовленні.

Одним із результатів навчання у закладі вищої освіти, згідно зі Стандартом, повинно бути вільне володіння державною мовою (як усною, так і писемною її формою), тобто йдеться про сформованість мовленнєвої компетентності. За А. М. Богуш, мовленнєва компетентність – це вміння адекватно і доречно практично користуватися мовою в конкретних ситуаціях (висловлювати свої думки, бажання, наміри, прохання тощо), використовувати для цього як мовні, так і позамовні (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності мовлення [3, с. 13]. Мовленнєва компетентність виявляється в основних видах мовленнєвої діяльності – слуханні, говорінні, читанні та письмовій діяльності; умінні планувати свою мовленнєву і немовленнєву поведінку, умінні застосовувати стилістичні багатства рідної мови [3, с. 53].

Не можна не погодитися з Н. В. Самохіною, яка під мовленнєвою компетентністю розуміє сукупність досвіду мовленнєвої діяльності та рефлексії, а також знань, умінь і навичок, які регулюють професійну діяльність студента-юриста і визначають її спрямованість, індивідуальну своєрідність і відповідність ситуації спілкування. Дослідниця справедливо у структурі мовленнєвої компетентності виокремлює три компоненти: базовий (необхідний для забезпечення ефективної мовленнєвої діяльності спеціаліста будь-якої галузі), професійно-орієнтований (необхідний для забезпечення професійної діяльності юриста) та особистісно-орієнтований (дозволяє враховувати індивідуальні особливості студентів-юристів до здійснення мовленнєвої діяльності у межах обраної спеціалізації) [4].

Отже, під мовленнєвою компетентністю юриста треба розуміти уміння, які дозволяють розвивати контакти між людьми в усній формі у процесі створення, тлумачення і реалізації правових текстів, які виникають внаслідок спільної діяльності і містять обмін інформацією, сприйняття і розуміння один одного, формування єдиної стратегії і тактики взаємодії у професійній юридичній діяльності. Іншими словами, це уміння за допомогою мовних засобів організувати ефективну взаємодію учасників спілкування, обмін словами, думками, а в подальшому і вчинками.

З огляду на це, саме формуванню і розвитку мовленнєвих компетентностей відводиться важлива роль у вищій юридичній освіті.

На нашу думку, сформована мовленнєва компетентність полягає:

1. У володінні нормами літературної мови і способами формулювання думок. При цьому важливим є не тільки розуміння загальної знакової форми, а й значення, термінів, якими оперують учасники діалогу. З огляду на це під час консультування клієнтів юрист повинен викладати свою позицію доступною мовою, вживаючи переважно загальновідомі терміни, зрозумілі для співрозмовника.

2. У багатстві мовних засобів, в умінні вибрати доречну форму вираження в потрібному контексті. Так, ефективність розмови юриста з

представниками різних соціальних і професійних груп (наприклад, студентської молоді і керівників підприємств) буде залежати від того, наскільки він володіє мовними засобами, характерними саме для цих груп.

3. В умінні адекватно зрозуміти мовлення клієнта, тобто «почути» в цьому мовленні те, що хотів сказати співрозмовник. Чим вищою буде сформованість мовленнєвих навичок, тим більш об'єктивним буде розуміння юристом мовлення співрозмовника, тим менше він буде вкладати в це розуміння власного мовленнєвого досвіду.

4. В умінні слухати і чути іншу людину, іншими словами в умінні співпрацювати. Співпраця у процесі мовленнєвої юридичної комунікації передбачає поведінку учасників відповідно до правил етикету. Учасники спілкування повинні володіти етикетними нормами (мовноетичними формулами вибачення, заперечення, вітання тощо). Виконання даної вимоги забезпечить зворотній зв'язок між співрозмовниками.

5. В умінні використовувати різні мовні засоби і прийоми з метою переконання адресата мовлення і зміни його позиції, коректно заперечувати та спростовувати.

6. У володінні такими важливими для змагального правосуддя уміннями як мовленнєві техніки ведення суперечки, мистецтво формулювання і постановки питань.

Сформованість мовленнєвих компетентностей забезпечує:

- об'єктивність і достовірність правозастосування, правотворення і праворозуміння;
- чіткість і ясність мислення;
- доступність мовлення юриста;
- можливість встановити живий психологічний контакт, викликати довіру.

Таким чином, мовленнєва компетентність фактично є складовою більш загальної – комунікативної компетентності, оскільки обов'язковою умовою якісної підготовки кваліфікованого юриста є володіння ним не тільки всіма видами мовленнєвої діяльності, а також, як зазначено у Стандарті, здатність

вчитися і оволодівати сучасними знаннями, здатність бути критичним і самокритичним, здатність працювати в команді. Щодо правозастосування, то юрист повинен готувати проекти необхідних актів застосування права відповідно до правового висновку зробленого у різних правових ситуаціях, надавати консультації щодо можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів у різних правових ситуаціях тощо. Тобто юрист повинен уміти кваліфіковано провести бесіду, консультацію, переговори, донести до адресатів думку і рішення юристів, рішення суду тощо. У даному випадку ми говоримо про комунікативну компетентність, відокремлюючи три поняття: знання мови (мовна компетентність), володіння мовою (мовленнєва компетентність), користування мовою (комунікативна компетентність).

Розвиток уміння спілкуватися (комунікації) є необхідним для будь-якої людини і особливо для юриста. Не викликає заперечень думка О. В. Афанасьєвої, яка стверджує, що «серйозні недоліки у спілкуванні: відсутність комунікабельності, закритість, невміння встановлювати психологічний контакт з людьми і т.п. – є протипоказанням до діяльності юристів: слідчих, суддів, адвокатів та прокурорів. [5 с. 91].

Переважна більшість дослідників під комунікативною компетенцією розуміють комплексне застосування мовних і немовних засобів з метою комунікації, спілкування в конкретних соціально-побутових ситуаціях, уміння орієнтуватися в ситуації спілкування [6, с.89]. Пов'язує поняття «комунікативна компетентність» з мовою і мовленням К. М. Левітан, який під комунікативною компетентністю розуміє знання про мовні засоби і ситуації спілкування, володіння комплексом мовленнєвих умінь, які дозволяють юристу досягти результативності у спілкуванні і взаємодії, правильно укладати і розуміти різні тексти, адекватно використовувати мовні засоби відповідно до конкретних умов і завдань спілкування. [7, с. 78]. Як здатність і реальну готовність до спілкування адекватно до цілей, сфер і ситуацій спілкування, готовність до мовленнєвої взаємодії та взаєморозуміння, розуміє комунікативну компетентність О. О. Бистрова [8].

Ми підтримуємо погляд А. Таової, згідно з яким під комунікативною компетентністю треба розуміти професійно-особистісні якості юриста, які маніфестують його як мовну особистість, що володіє нормами сучасної літературної мови і професійно-зумовленим мовленням та знає особливості юридичної психолінгвістики [9].

Таким чином, проблема комунікативної компетентності, яка включає в себе мовну і мовленнєву компетентності, постає в сучасному суспільстві у новому ракурсі, і її актуальність викликана сучасними процесами перебудови усіх аспектів і рівнів спілкування в соціальному просторі.

На підставі вміння говорити юрист вирішує комунікативні завдання, пов'язані з одержанням і передачею інформації. Так, недостатність словникового запасу, стереотипні, короткі, неповні, а часом незрозумілі фрази говорять про низький рівень володіння усним мовленням, що неприпустимо в юридичній практиці. Ефективна мовна юридична комунікація в першу чергу пов'язується із завданнями мовного впливу. Причому сфера, доступна для мовного впливу, може бути розширена до різного використання мови: від неформальної бесіди (розмови), юридичної консультації до судових дебатів. Для юриста важливо не тільки правильно й уміло спілкуватися з людьми, але й уміти впливати на них: схилити їх до свого погляду, переконувати, стимулювати позитивні прояви в їхній поведінці, примушувати до надання правдивої інформації тощо. Завжди необхідно пам'ятати, що юрист часто вступає в спілкування не тому, що його цікавить людина, а для того, щоб змінити її позицію. Ефект мовленнєвої комунікації в юридичній практиці спостерігається саме в зміні поведінки співрозмовника, яка відбувається через сприйняття ним повідомлення. Результатами мовленнєвої юридичної комунікації можуть бути зміни в знаннях, зміна установок, зміна поведінки.

У процесі мовленнєвого спілкування недостатньо тільки знати мову, необхідно дотримуватися певних принципів і правил ведення розмови. Юрист, виконуючи свої професійні обов'язки, змушений щось обговорювати, давати поради, проводити перемовини, задавати питання, відповідати на них. Це,

безперечно, вимагає наявності певних знань, формування необхідних навичок мовленнєвої комунікації. Від того, наскільки юрист вдало здійснює мовленнєву діяльність, залежить успіх його професійної діяльності.

Висновки. Таким чином, усе зазначене пояснює необхідність формування в юриста мовленнєвої, а з часом і комунікативної компетентностей. Проте цей шлях є непростим, заснованим на методі спроб і помилок, а тому достатньо тривалим у часі. Важливо, щоб юрист у процесі комунікативної підготовки одержав уявлення про найбільш важливі мовленнєві та психологічні закономірності спілкування. Під час підготовки юристів необхідно зосередити увагу на навчанні їх не тільки вмінню вирішувати справи, давати правильні відповіді на конкретні питання, але й знанню принципів, гуманітарних основ юридичного життя, правового регулювання. Головне – забезпечити майбутнього юриста мовним, логічним, емоційним інструментом, щоб він міг працювати з людьми. Необхідно навчати майбутнього правника умінню бути уважним слухачем, розпізнавати в комунікації відмінність сприйняття партнерами один одного, вибирати відповідні до комунікативної ситуації мовні засоби, створювати сприятливий комунікативний клімат.

Список літератури

1. Синякова М. Г. Основные подходы к определению сущности общекультурной компетентности бакалавра менеджмента. *Международный журнал экспериментального образования*. 2010. № 9. С. 23–36. URL: <https://www.expeducation.ru/ru/article/view?id=1037>
2. Стандарт вищої освіти України. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/081-pravo-bakalavr.pdf>.
3. Богуш А. М. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку: програма та методичні рекомендації / Укл. А.М. Богуш. Київ: ІЗМН, 1997. 112 с.
4. Самохина Н. В. Формирование речевой компетентности студента-юриста в образовательном процессе вуза: автореф....дис.канд.пед.наук. 13.00.01

- общая педагогика, история педагогики и образования. Воронеж, 2010. URL: <file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/autoref-formirovanie-rechevoi-kompetentnosti-studenta-yurista-v-obrazovatelnom-protsesse-vuza.pdf>

5. Афанасьева О. В., Пищелко А. В. Этика и психология профессиональной деятельности юриста. Москва, 2001.

6. Богуш А. М., Шиліна Н. Є. Мовленнєва готовність старших дошкільників до навчання у школі. Одеса: ПНЦ АПН України, 2003. 335 с.

7. Левитан К. М. Компетентный подход в юридическом образовании. *Актуальные проблемы современного права и юридического образования: Материалы научно-практических конференций*. Екатеринбург, 2005. С.76-79

8. Обучение русскому языку в школе / под ред.Е. А. Быстровой. Москва: Дрофа, 2004.240 с.

9. Таова А. Формирование коммуникативной компетентности студентов - будущих юристов в образовательном процессе современного вуза: дис...канд пед наук, спец. 13.00.08 Владикавказ, 2011. URL: <http://www.dissercat.com/content/formirovanie-kommunikativnoi-kompetentnosti-studentov-budushchikh-yuristov-v-obrazovatelnom-#ixzz521G1Gcos>